Vasile PAVEL

Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

ASPECTE ONOMASIOLOGICE ALE CERCETĂRII MOTIVAȚIEI ÎN CARTOGRAFIA LINGVISTICĂ ŞI DIALECTOLOGIE

Onomasiological aspects of the research's motivation in the linguistic cartography and dialectology

Abstract. This study analyses the onomasiological aspect of the research of motivation's phenomenon in dialectology and linguistic geography. Motivation is the first level in the act of nomination (in the creation process of a new word). Motivated words are transparent. They have the feature to send to another word. The derivative *ashtray* reminds us of the word *ash*. By drafting and interpreting the *maps of motivation*, an innovative method, the *Atlas of Europe's languages (Atlas linguarum Europae, ALE)* and the *Linguistic Romanic Atlas* ((*Atlas linguistique roman*, ALiR) open up new horizons for the contrastive-typological study of languages, in terms of the finding of a „common mentality" to the speakers of different languages and dialects. In Tomsk (Russian Federation), under the leadership of prof. O. I. Blinova it is elaborated *The motivational dialectal dictionary*, vol. I-II (1982-1983). In her works *The motivation phenomenon of words* (1984) and *Motivology and its aspects* (2007) O. I. Blinova presents the results of the motivation phenomenon's investigation of the end of twentieth century – beginning of XXI century. From her point of view, the fundamental departments of this science are "descriptive motivology and contrastive motivology". For this in the making science, the West proposed the denomination *Iconomastic*. In the Romanian area, this science is named *Motivational Linguistics*.

Keywords: motivated word, map of motivation, motivational linguistics, motivation, nomination, onomasiology.

Motivația cuvintelor în momentul creării acestora face parte din procesul complex al identificării, reflectării şi desemnării obiectelor, altfel spus, al nominației. Nominația < fr. *nomination* „action de nommer, d'être nommé", împrumut din lat. *nominatio* (v. Dictionaire génerale de la langue française, vol. II, 1964, p. 1597), care constituie obiectul de studiu al onomasiologiei. Comp. şi engl. *nomination*, rus. *номинация*.

În sens obişnuit, uzual, onomasiologia este definită drept „ştiință despre denumiri". Termenul a fost pus în circulație la începutul secolului al XX-lea. Problema nominației a fost abordată în cadrul Cercului Lingvistic de la Praga. În a doua jumătate a secolului trecut onomasiologia cunoaşte un şir de realizări importante. Apar lucrări consacrate

BDD-A25091 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

integral teoriei onomasiologice. Se cercetează astfel o serie de probleme generale ale nominației şi tipurile de denumiri [17], aspectul onomasiologic al părților de vorbire [13], cuvintele motivate în raport cu cele opacizate [18], nominația lexicală în graiurile limbii române [16], derivarea nominativă [15] etc.

Nominația este strâns legată de procesul cunoaşterii. Onomasiologia se orientează spre studiul aspectului cognitiv al nominației, care priveşte în mod direct şi motivația ca primă etapă a nominației.

Onomasiologia intersectează anumite aspecte ale teoriei motivației în baza obiectului, în anumite privințe, comun al investigației: cuvintele motivate, care derivă din procesul complex al nominației; motivația ca primă etapă în procesul de desemnare a lucrurilor. În ambele domenii de cercetare, metoda de analiză se va situa (în raport cu studiul mijloacelor de formare a cuvintelor în spirit tradițional) la un nivel mai înalt de abstracție, urmărindu-se calea parcursă de cuvântul motivator până la transformarea lui în cuvânt motivat.

Derivatele sunt ***cuvinte motivate***. Ele iau naştere din alte semne ale limbii, în temeiul percepției unei posibile asociații de idei, a unității lucrurilor. Legătura dintre cuvântul derivat şi cel primar este transparentă (*plugar* „țăranul care prelucrează pământul cu plugul” < *plug* + suf. *ar*). Primul cuvânt este *motivat* (*ul*), al doilea – *motivant* (*ul*). La fel şi în cazul derivatelor semantice (*mătase* „fibre vegetale la ştiuletele porumbului” < *mătase* „fibră textilă naturală sau sintetică” < lat. *metaxa*). Precum bine se ştie, calea creării cuvintelor, la fel şi a cunoaşterii în general, este un proces ascendent, dar în acelaşi timp „reversibil”, or, un cuvânt nou apare în baza unui cuvânt existent deja în limbă.

Cuvântul motivat are însuşirea de a trimite la un alt cuvânt (regionalismul *gurar* „portiță de la plita de la bucătărie” ne aminteşte de cuvântul *gură*, ***cuvânt nemotivat***). Cuvintele nemotivate au doar facultatea de a se referi la lumea extraglotică.

Existența a două tipuri de cuvinte – motivate şi nemotivate – constituie o trăsătură tipologică universală. Această teză nu vine în contrazicere cu teoria caracterului arbitrar al semnului glotic. „Principiul arbitrarului semnului, – afirmă F. de Saussure, – nu este contestat de nimeni, acest principiu domină întreaga lingvistică” [8, p. 87]. Totodată F. de Saussure vorbea despre „motivația relativă” a semnului, ceea ce i-a făcut pe mulți cercetători să-i reproşeze savantului „inconsecvența” şi „confundarea de diverse aspecte”. Pe alții i-a dezorientat. Urmându-l pe Saussure vizavi de „motivația relativă”, unii lingvişti (Emil Benvenist., R. A. Budagov ş.a.) au afirmat în mod inexact că semnele limbii nu sunt „o categorie cu totul arbitrară”, deoarece avem şi multe cuvinte motivate. Este o teză lipsită de temei.

În termenii teoriei reflectării, susține Eugeniu Coşeriu, legătura dintre concept şi denotat nu este arbitrară (conceptul e dependent de denotat). Semnul limbii este motivat până nu-şi pierde această facultate, până nu devine opac, lipsit de transparență.

Se consideră că influența covârşitoare a lui F. de Saussure în lingvistica modernă cu privire la caracterul arbitrar al semnului lingvistic cu greu a mai lăsat loc pentru „aspectul genetic al limbajului, adică pentru studiul serios al motivației”

BDD-A25091 © 2016 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

[9, p. 238]. Totuşi investigaţiile privind nominaţia şi motivaţia au progresat în mod evident în ultimele decenii mai ales în legătură cu utilizarea deopotrivă de către lingvişti a metodelor tradiţionale (onomasiologia, semasiologia) şi inovatoare (redactarea hărţilor de motivaţie şi a dicţionarelor dialectale motivaţionale).

Încă Jules Gilliéron, fondatorul geografiei lingvistice, a intuit că „secretul limbii se află ascuns în vorbire". Expunând principalele sale concepţii lingvistice, Eugeniu Coşeriu subliniază: „Primul lucru pe care l-am făcut … a fost să nu plec de la limbă, ci dimpotrivă: adică să răstorn acest principiu saussurian, să plec, dimpotrivă, de la vorbire …, să luăm vorbirea ca «măsură» şi limba însăşi (*langue*) s-o găsim în vorbire" [2, p. 14]. S-a demonstrat cu fapte concludente că originea inovaţiilor lexicale trebuie cercetată în activitatea concretă a vorbitorului. De aceea, observarea şi sesizarea, pe viu, a mecanismului şi legalităţilor nominaţiei în dialecte, graiuri contribuie enorm la explicarea fenomenului vizat.

Pentru teoria nominaţiei cartografia lingvistică furnizează date extrem de preţioase privind fazele intermediare în devenirea cuvintelor. Alegerea căilor premeditate, raţionale pentru explicarea terminologiilor profesionale, de exemplu, este un act justificat. Totuşi să ţinem cont de faptul că în evoluţia de milenii nominaţia în graiul viu este un proces liber, nepremeditat, natural, spontan. Lingvistica vorbirii, relatează E. Coşeriu, ţine cont nu numai de principiile generale ale „gândirii în vorbire", ci şi de principiile de cunoaştere a lucrurilor, plecând „de la posibilităţile limbii în desemnarea, în numirea lucrurilor în situaţii concrete" [*Ibidem*, p. 19, 49].

Inovaţia, apariţia unui cuvânt este expresia libertăţii de creativitate a vorbitorului. Momentul când s-a creat un cuvânt este „actul poetic".

Crearea unui cuvânt este condiţionată mai întâi de identificarea obiectului ce necesită a i se da un nume. În timpul căutării numelui pentru noul element al realităţii, vorbitorul compară prin intermediul asociaţiei de idei noul obiect cu altele vechi (asociaţia fiind o proprietate a psihicului de a lega între ele mai multe imagini senzoriale, idei etc.; apariţia unei reprezentări atrage în conştiinţă o altă reprezentare asemănătoare cunoscută anterior). Astfel este găsit semnul caracteristic comun pentru lucrurile înrudite (sau doar aparent omogene). Cu alte cuvinte, este găsit motivul, semnul reprezentării obiectului (forma internă) ce se identifică cu imaginea primară şi care va sta la baza creării unei denumiri noi (a unui cuvânt sau a unei sintagme nominative).

Vom reţine deci că odată cu găsirea semnului comun pentru lucrurile comparate (cf. *aripă* „organ al păsărilor, care serveşte la zbor"/*aripă* „parte a avionului"), subiectul vorbitor găseşte astfel şi numele obiectului cunoscut anterior (de pildă, *aripă*). Acest cuvânt, existent în limbajul vorbitorului, va servi drept bază onomasiologică pentru desemnarea noului obiect (cf. *scrumieră* < *scrum* + suf. *-ieră*). Aceasta este poziţia-cheie de importanţă deosebită prin care se poate lămuri formarea noului cuvânt. Altfel spus, este vorba de premisa creării noului nume. Este tocmai ceea ce afirmă G. W. Leibniz: percepţia senzorială ne oferă obiectul, raţiunea ne oferă numele lui. Numele, precizează filozoful german, este un „semn distinctiv", un indiciu bătător la ochi, pe care

BDD-A25091 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

vorbitorul îl face reprezentant al obiectului. Din cele spuse se desprinde ideea despre două etape în procesul de creare a cuvântului: etapa senzorială şi etapa logică (noţiunea se formează doar cu ajutorul cuvântului).

În forma internă descoperim dezlegarea corectă a actului creator al numelui. Limbajul, afirmă W. von Humboldt, nu este *ergon* (produs), ci *energia* (activitate). Limba este activitate creatoare de semne. Ca factor de reflectare a realităţii şi ca instrument de comunitare, limba (dialectul, graiul) este creaţia cea mai semnificativă a fiecărui popor. Cuvintele sunt comori de imaginaţie şi gândire. Aceste teze le considerăm drept fundament epistemologic la cercetarea aspectului genetic onomasiologic al motivaţiei în geografia lingvistică şi dialectologie.

Atlasul limbilor Europei (*Atlas linguarum Europae*, abreviat ALE) cuprinde hărţi onomasiologice şi motivaţionale, iar acestea din urmă constituie o inovaţie în geografia lingvistică europeană. Ulterior hărţi lingvistice motivaţionale sau de motivaţie au apărut şi în *Atlasul lingvistic romanic* (*Atlas linguistique roman*, abreviat ALiR).

ALE şi ALiR sunt atlase interpretative, primele, şi până în prezent, unicele proiecte de cercetare de o asemenea anvergură, la a căror elaborare au participat şi dialectologii de la Institutul de Filologie din Chişinău.

ALE, publicat până acum în nouă volume (1983-2015), include răspunsuri (cuvinte, sintagme nominative) dintr-o reţea de 2 631 de localităţi anchetate, din cadrul celor şase familii de limbi existente pe teritoriul european, din Islanda până la Munţii Ural: indo-europene, altaice, semitice, uralice, caucaziene, la care se adaugă basca. De vreo 12 ani încoace preşedintele Atlasului este profesorul Nicolae Saramandu (Bucureşti, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române).

Redactarea hărţilor de motivaţie este o „metodă de interpretare" a datelor lexicale. Ea merge dincolo de interesul pentru etimologie şi caută cauzele, motivaţia desemnării anumitor obiecte" [9, p. 328]. ALE şi ALiR deschid noi orizonturi pentru studiul contrastiv-tipologic al limbilor şi dialectelor europene, oferind o „tipologie riguroasă" a idiomurilor vorbite în Europa, în temeiul constatării, de către autorii atlaselor, a unei „mentalităţi comune" la vorbitorii de limbi şi dialecte diferite. Înţelegerea acestei probleme decurge din studiul motivaţiei cuvintelor, a căror rădăcini (baze onomasiologice) ţin de epoci străvechi. Fenomenul motivaţiei este ilustrat în baza hărţilor lingvistice motivaţionale, precum ar fi harta pentru denumirile curcubeului, alcătuită şi interpretată de lingvistul italian Mario Alinei [1, p. 3-30].

Lingvişţii români Nicolae Saramandu şi Manuela Nevaci constată că în limbile europene la originea motivaţiei termenilor pentru „spic" stau două tipuri de motivaţie:

1) „ascuţit, tăios", „ţepos, spinos", tip caracteristic limbilor indo-europene, şi

2) „cap, capăt, proeminenţă, vârf", tip caracteristic, în general, limbilor neindo-europene [6, p. 221-228].

În baza hărţii „Miriapod", pe care acum mai bine de două decenii am alcătuit-o împreună cu acad. Silviu Berejan pentru *Atlasul lingvistic romanic*, vol. al II-a, s-a constatat că „în limbile şi dialectele romanice din Europa la originea motivaţiei se află motivemul „«animal» cu multe perechi de picioare, lăbuţe"; cf. fr. *mille-pattes*, *millepieds*, it. *centogambe*, sp. *siemies*, cat. *centames* etc. [4, p. 319-337].

BDD-A25091 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

În lingvistica occidentală s-au făcut încercări de a folosi pentru fenomenul avut în vedere termeni noi: *iconimie* pentru motivație, *iconim* pentru semn motivant, *iconomastică* pentru teoria motivației ca știință lingvistică. În spațiul glotic românesc unii cercetători pun în aplicare termenul *Lingvistică motivațională* [5, p. 11-14].

Şcoala dialectologică de la Universitatea din Tomsk (Federația Rusă) a elaborat la începutul anilor ’80 ai secolului trecut, sub conducerea şi redacția prof. Olga Iosifovna Blinova, *Dicționarul dialectal motivațional*, vol. I-II, în temeiul graiurilor ruseşti de pe cursul mijlociu al fluviului Obi din vestul Siberiei [12]. Este un nou tip de dicționar, având menirea să prezinte sub aspect lexicografic relațiile sistematice motivaționale între unitățile lexicale. În ultimul pătrar al sec. XX în lingvistica din spațiul fostei U.R.S.S. au apărut, de asemenea, mai multe studii privind probleme teoretice ale motivației. Printre acestea menționăm studiul monografic *Aspectul dinamic al motivației lexicale* de N. D. Golev [12], scris în baza materialelor de limbă rusă. Autorul, discipol al profesoarei O. I. Blinova, examinează motivația în strânsă legătură cu derivarea, fenomenul motivației fiind privit drept component de bază al procesului derivațional. El constată că problemele teoretice ale motivației sunt cercetate în cadrul mai multor ştiințe, de fapt, în mod separat, dar este necesar „de a fonda o disciplină aparte – motivologia” [Ibidem, p. 4].

În lucrările sale capitale, *Fenomenul motivației cuvintelor* [10] şi *Motivologia şi aspectele ei* [11] O. I. Blinova prezintă şi generalizează rezultatele investigației în domeniul motivației de la finele secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea. În opinia sa, compartimentele de bază ale acestei ştiințe sunt „motivologia descriptivă şi motivologia contrastivă”. Domnia sa susține că motivologia are statut de „disciplină lexicologică”, având cele mai strânse legături cu onomasiologia, semasiologia şi etimologia. Obiectul de cercetare este fenomenul lexico-semantic al motivației cuvintelor, în principal, relațiile motivaționale între cuvinte. În vizorul autoarei se află importante probleme privind aspectul „ontologo-metodologic al motivației”, sensul motivațional, varietatea lexicală şi forma internă a cuvintelor, motivația sub aspect dinamic (opacifierea, remotivația, etimologia populară).

În concordanță cu unele teze expuse de W. von Humboldt, Lazăr Şăineanu menționa următoarele: „Limba unui popor este «expresiunea» modului de a simți şi de a vedea lumea. Particularitățile unei limbi se manifestă cu deosebire în «psihologia populară», adică în tiparul original, în care poporul îşi toarnă cugetările, chipul, cu care dânsul îşi zugrăveşte lucrurile” [15, p. 134].

Una din sarcinile de bază ale onomasiologiei o constituie identificarea tipurilor de denumiri şi descrierea procedeelor nominației. Cuvintele şi sensurile noi, create după modele interne ale limbii române, apar pe două căi principale:

a) prin procedeul *derivării morfematice* şi

b) prin intermediul *derivării semantice*.

Derivarea morfematică este un procedeu de formare a cuvintelor bine cunoscut, care se realizează prin afixare, compunere şi abreviere. În graiurile limbii române modelul cel mai activ este sufixarea. Graiurile din aria *Atlasului lingvistic* alcătuit

BDD-A25091 © 2016 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

la Chişinău (*Atlasul lingvistic moldovenesc*, ALM şi *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nodul Bucovinei, Transnistria*, continuare directă a ALM, dar cu un titlu revăzut, ALRR. Bas.) cunosc multe cuvinte derivate pe teren propriu românesc: *călcătorie* „pârlaz", *ţărnar* „jitar", *nighinar* „trior", *ploiniţă* „stropitoare". La acelaşi radical pot fi ataşate, în diferite graiuri, diverse sufixe: *hulubărie*, *hulubernită*, *hulubar*, *hulubernic* „porumbar", unele sufixe fiind preferate doar în anumite grupuri de graiuri: *-ău*, *-ălău*, *-ucă* (*tocănău*, *tocălău* „melesteu", *păscălău* „imaş", *cotrulău* „cenuşar la plita de bucătărie", *răzălău* „răzătoare", *săpucă*, *pernucă*, *măsucă*) – în Maramureşul de la nord de Tisa; *-uşcă* (*biciuşcă* „bici", *chipăruşcă* „ardei iute", *viţeluşcă* „viţică", *scălduşcă* „cadă, albie") – în nordul Bucovinei. Toate aceste exemple sunt derivate structurale care reflectă atât motivantul, cât şi formantul, „sensul derivaţional" având la bază, în cazul substantivelor, categoria onomasiologică *obiect*.

Derivarea semantică se manifestă sub forma polisemiei lexicale, a extinderii funcţiei denotative a cuvintelor existente. Rezultatul acestui procedeu (al derivării semantice) este d e r i v a t u l s e m a n t i c, unitate minimă de nominaţie a nivelului lexematic, constituită de sensul derivat al lexemului polisemantic (semnificatul) şi învelişul sonor al aceluiaşi lexem (semnificantul). Sensurile noi, derivate (=derivatele semantice) pot fi concepute drept noi u n i t ă ţ i d e n o m i n a ţ i e pentru că ele apar din necesitatea de a numi lucruri noi. De exemplu, *plumb* „creion" < *pumb* (de placă) „unealtă în formă de beţişor cu care se scria pe tăbliţele de ardezie" < *plumb* „element chimic metalic". Formele *plumb* „creion" şi *plumb* „condei de placă", pe care le-am înregistrat în graiurile din ţinutul Herţa, sunt derivate semantice. Termenul *derivare semantică* este mai puţin utilizat, dar se consideră un termen adecvat, susţinut de teza formulată de cunoscutul lingvist A. A. Potebnea (1835-1891) privind caracterul derivaţional al legăturilor dintre sensurile aceluiaşi cuvânt polisemantic. Derivatele semantice sunt unităţi de nominaţie datorită relaţiilor care le leagă de sensul (= semnul) motivant.

Cele două tipuri de derivare, pomenite mai sus, deşi sunt diferite ca tehnică, se declanşează şi se dezvoltă „după aceleaşi legităţi", interacţionează, se completează şi se suplinesc în statica şi dinamica limbii, determinând specificul sistemului lexical.

Faţă de conceptul „formarea cuvintelor", fenomenul nominaţiei este o noţiune mult mai cuprinzătoare. Formarea cuvintelor, susţine pe bună dreptate V. M. Nikitevici, se încadrează în conceptul de „derivare nominativă", un sistem mai complicat şi mai vast în raport cu formarea cuvintelor [15]. Într-adevăr, funcţia primară a întregului sistem de formare a cuvintelor este cea nominativă.

În principiu, mecanismul nominaţiei ca proces de desemnare a lucrurilor este unul şi aceleaşi pentru toate idiomurile. Dar preferinţele şi posibilităţile de realizare a procedeelor nominaţiei, raportul numeric al tipurilor de denumiri, manifestarea legităţilor generale şi particulare ale nominaţiei depind de s t r u c t u r a l i m b i i. În limbile germanice compunerea, de exemplu, este un procedeu foarte viabil în raport cu limbile romanice.

Noţiunea de inovaţie lexicală este examinată în relaţie cu noţiunea de adoptare (reluare, reproducere), iar în dialectologie şi cu aria de răspândire geografică. Adoptarea e un act practic. Inovaţia este individuală, dar aceasta nu înseamnă că întotdeauna

BDD-A25091 © 2016 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

a făcut-o un singur subiect vorbitor. Un cuvânt nou poate apărea, în mod independent, în mai multe graiuri. Inovația se poate răspândi din diverse centre de iradiere, când sunt condiții asemănătoare. Şi inovațiile metaforice (ca figură de stil sau ca metaforă lingvală) sunt creații individuale, adoptarea lor de către mai mulți vorbitori este un act practic. Metafora reprezintă rezultatul exprimat al unei comparații subînțelese prin substituirea cuvântului obiect de comparație cu cuvântul imagine. Comp.: *ursoaică* „femela ursului" > *ursoaică* „coș de sobă, aşezat în poziție orizontală în podul casei", arie extinsă în majoritatea graiurilor moldoveneşti de la est de Prut [ALM, vol. II, partea I, h. 573].

Orice limbă se prezintă ca unitate în diversitate. Limba este activitate de creație şi „sistem în mişcare" (E. Coşeriu). Creativitatea generează varietăți, iar alteritatea – omogenități [3, p. 11-12].

Motivația e pusă în legătură cu imaginile primare, cu forma internă ca manifestare abstractă a semnului reprezentării obiectului şi cu asociația de contiguitate, de formă sau de funcție a lucrurilor. Formele interne pot fi dintre cele mai diverse. Pentru capitolul (discul) florii-soarelui, în care sunt implântate semințele, au fost înregistrați în diverse graiuri din stânga Prutului, peste 35 de termeni (baze onomasiologice): *tablă* (cu accentuare modificată, după *tablá* „tavă de servit"), *pălărie*, *căciulă*, *cuşmă*, *şleapcă*, *caschetă*, *cap*, *căpățână*, *pită*, *turtă*, *plăcintă*, *sită* ş.a., toate aceste lexeme fiind însoțite de determinanți (caracteristici onomasiologice): *pălărie de răsărită*, *turtă de soreancă* etc., care precizează sensul termenilor indicați mai sus (ALM, II/2, h. 921). Motivația variază la nivelul semnului motivant concret, al motivului (*pălărie de răsărită*, *căciulă ~*, *turtă de soreancă*, dar este similară sau identică la nivelul tipului de semn motivant, al motivemului, exprimare prin formula-tip „obiect rotund şi plat", plus numele plantei în general.

Motivemul aparține nivelului emic (al abstracției) şi corespunde unei clase de semne motivante omogene.

Unitățile lexicale au originea, de regulă, în planul sintagmatic al limbii. Multe cuvinte reprezintă condensări ale unor structuri sintactice, ca urmare a transferului de la judecata despre obiect la denumirea sa (omul care lucrează cu plugul > *plugar*, cel care vinde > *vânzător*). Semnul cu caracter analitic se transformă într-o sintagmă nominativă, care prin univerbalizare, dă naştere unui singur cuvânt. Din acest motiv unii lingvişti propun ca teoria motivației să cuprindă noțiunea de judecată motivantă [14, p. 10].

Mostre de propoziții-judecăți cartografiate (care ar fi derivat în unități lexicale) nu se atestă. Acestea sunt caracteristice mai mult vorbirii interne. În schimb, pe aceleaşi hărți lexicale sunt fixate numeroase îmbinări de cuvinte (sintagme nominative), care reprezintă faze intermediare în procesul de formare a derivatelor: *gealău pentru filoncă* > *filoncar*, *gealău de făcut carnizuri* > *carnizar*; *teară de potcovit* > *potcovitori* (ALRR. Bas, h. 12, 69); *stâlp de ulcioare* > *ulciorar* „prepeleac"; *cuşcă pentru hulubi* > *hulubar*, *hulubarnic*, *hulugherniță*, *hulubniță*, *huluboaică*; *rât de fân, loc*

BDD-A25091 © 2016 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

de fân, toloacă pentru fân > *fânaț*, *fâneață* (ALRR. Bas, h. 250, 271, 272). În acest caz termenii de expresie analitică (*stâlp de ulcioare, loc de fân*) au drept constituenți baza onomasiologică (*stâlp*, *loc*) şi caracteristica onomasiologică (*de ulcioare, de fân*), care au servit la formarea cuvintelor derivate (*ulciorar*, *fânaț*). Alteori, pe calea transferului metaforic, se încetățeneşte derivatul semantic, precum *aripă* (la avion). Evoluția sensului cuvântului se realizează deseori prin extensiune semantică. La început cuvântul *pasăre* avea doar sensul de „vrabie" (specie de pasăre), iar mai târziu a început să denumească orice pasăre.

Sintagmele nominative sunt unități lexicale dinamice, motivate. Înregistrarea în timpul anchetelor de teren şi cartografierea acestora merită toată atenția. Fenomenul lexicalizării constituie un procedeu al nominației viabil în graiurile româneşti şi în limba română în general. Numeroase sintagme nominative fac parte din sistemul lexical al limbii literare (*casă de economii, casă de cultură, gură de ham, gura fluviului, gura vasului, cale ferată* etc.). Îmbinarea stabilă de cuvinte se identifică, într-un anumit sens, cu cuvântul compus (unitatea lexicală cu componente sudate), precum sunt *untdelemn* < *unt de lemn*; botgros < (pasăre cu) *bot gros*.

Utilizarea în paralel a semnelor de diversă structură (*pom de măr* > *merar; băț de pus oale* > *olar*) şi reflectarea acestora în hărțile lingvistice îi sugerează cercetătorului ideea despre evoluția şi modificarea în timp a unităților de nominație, despre peisajul dialectal, care ni se înfățişează ca aspect al diacroniei desfăşurate în spațiu. *Hărțile lingvistice oglindesc coexistența diacroniei în sincronie*.

Sintagme nominative similare celor din graiurile limbii române se regăsesc şi în dialectele limbilor balcanice, ale limbilor slave şi în alte limbi europene. Comp.: rus. *читальный зал* > *читалка*; *вечернее собрание* > *вечерка*. La baza unor denumiri şi procese asemănătoare se află nu doar „mentalitatea comună" a vorbitorilor în felul de a vedea anumite lucruri, dar şi existența unor mecanisme generale similare ale actului nominației. Transferul metaforic al termenilor de la un obiect la altul, bunăoară, este atestat în diverse limbi.

Accepția curentă a originii metaforei se trage încă din Antichitate. Metafora s-a ivit ca o necesitate dintr-o anumită „indigență a limbii". Metaforele savante pentru desemnarea în limba română printr-o sintagmă a noțiunii „mărul lui Adam" pornesc de la legenda biblică de mare circulație în întreaga Europă, după care Adam ar fi mâncat din fructul oprit. Apărută în latina Evului Mediu, observă acad. Marius Sala, metafora *pomum Adami* s-a transmis limbilor romanice apusene. Metaforele simple (*măr*, *merişor*, *nod*, *ouşor*, *nucă*) ar putea fi „rezultatul trunchierii" metaforelor sintagmatice [7, p. 497-510]. În graiurile limbii române câmpul creațiilor metaforice este deosebit de larg. Cf. derivatele semantice *rânză* „coş de pernă", *capră* „unealtă de lemn cu patru picioare, folosită la tăiatul lemnelor cu ferestrăul" şi sintagmele nominative *brâul ciobanului*, *brâul babei*, *brâul lui Dumnezeu*, *brâu de ploaie* „curcubeu", atestate în aria *Atlasului lingvistic moldovenesc*.

În încheiere, motivația semnelor limbii, în momentul apariției lor, nu intervine o dată pentru totdeauna. Cu timpul multe cuvinte devin opace.

BDD-A25091 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)

Referințe bibliografice

1. Alinei M. *Magico-Religious Motivations in European Dialects: a Contribution to Archeolinguistics*. În: *Dialectologia et Geolingvistica*, 1977, nr. 5, p. 3-30.

2. Coşeriu E. *Lingvistica integrală. Interviu realizat de Nicolae Saramandu*. Bucureşti: Editura Fundației Culturale Române, 1996.

3. Coşeriu E. *Unitatea limbii române: planuri şi criterii.* În*: Limba română şi varietățile ei locale.* Bucureşti: Editura Academiei Române, 1985, p. 11-12.

4. Pavel V., Berejan S. *Les designation du mille-pattes*. În: Atlas Linguistique Roman (ALiR). Volume II a. Roma: Instituto Poligrafuco e Lecca dello Stato, Libreria dello Stato, 2001, p. 319-337.

5. Pavel V. *Redactarea hărților motivaționale – metodă inovatoare în geografia lingvistică*. În: Cercetări anuale de lingvistică română *în memoriam Ion Dumeniuk* – 80 de ani de la naştere. Materialele Conferinței cu participare internațională (Chişinău, 12 mai 2016). Chişinău: CEP USM, 2016, p. 11-14.

6. Saramandu N., Nevaci M. *Hărți lingvistice motivaționale*. În: Fonetică şi Dialectologie, 2005-2007, nr. XXIV-XXVI, p. 221-228.

7. Sala Marius. *În legătură cu denumirea „mărul lui Adam" în unele limbi romanice*. În: SCL, nr. 4

8. Saussure F. de. *Curs de lingvistică generală.* Traducere de Izverna Tarabac. Iaşi, 1998.

9. Vierek W. *Atlasul limbilor Europei (Atlas linguarum Europae).* În: Fonetică şi Dialectologie, 2003-2004, nr. XXII – XXIII, p. 327-332.

10. Блинова О. И. *Явление мотивации слов: Лексикологический аспект*. Томск: Изд. Томского ун-та,1984.

11. Блинова О. И. *Мотивология и ее аспекты*. Томск: Изд. Томского ун-та, 2007.

12. Голев Н. Д. *Динамический аспект лексической мотивации*. Томск: Изд. Томского ун-та, 1986.

13. Кубрякова Е. С. *Части речи в ономасиологическом освещении*. Москва, 1978.

14. Кубрякова Е. С. *Теория мотивации и словообразование*. Москва, 2010.

15. Никитевич В. М. *Основы номинативной деривации*. Минск, 1985.

16. Павел В. К. *Лексическая номинация. На материале молдавских народных говоров.* Кишинев: Штиинца, 1983.

17. *Языковая номинация*, I: *Общие вопросы*; II: *Виды наименований*. Под ред. В. А. Серебренникова и А. А. Уфимцевой. Москва, 1977.

18. Ульман С. *Семантические универсалии*. În: Новое в лингвистике, выпуск 5. Москва, 1970.

BDD-A25091 © 2016 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:20 UTC)